

A CSÁKIGORBÓI KUTATÁS KÖRÉBŐL

A vándorlás, az agrárnépsűrűség, az „álló” és „mozgó” népfölösleg azoknak a ténykérdéseknek a köréhez tartozik, amelyeket a nem csökkenő időszerűség jellemez. A területi és társadalmi mobilitás jelenségei időről időre újszerű összefüggésekben, a vonzás-taszítás korábban nem ismert csomópontjain állanak elő, de ez nem fakítja, sőt eleveníti a régebbi kutatáseredmények értelmező gondolatmeneteit. Ma is tájékoztató értékűek azok a háztartási-termelési mérlegek, amelyek a két világháború között (a földreformok után!) a teljes foglalkoztatottság és a kielégítő életszínvonal szempontjából optimális (életképes) mezőgazdasági birtoknagyság-modellek leírását adták. Ezekben a „föld és nép” szembesítésekor a *népsűrűségi mutatót* egyfelől a vetésforgóban szerepet játszó termőterület tipikus munkaerőszükséglete és az agrártermelésnek egységterületenként különböző eltartóképessége, másfelől a tényleges népesség és a közepes fogyasztási normák határozták meg.

Természetesen az agrárnépsűrűséget elemző tanulmány más a múltban, amikor *egyensúlybontó aránytalanságok* megállapításával kellett foglalkozni, és más ma, amikor az agrártermelés szocialista-szövetkezeti átépítésével az *átrétegződés* üteme felgyorsult, sőt mind jellegzetesebb arányokban a *foglalkozásváltás* minősített formái lépnek előtérbe. A valóságos viszonyok felmérése ugyan már évtizedekkel előbb elvezetett az „álló” *népességi többlet* kimutatásához, de akkor azt is meg kellett állapítani, hogy ez — normális lehetőségek hiányában — csak elenyésző mértékben lehet a társadalmi mobilitás alkateleme; ma viszont az a társadalomszerkezeti változás, amelynek potenciális méreteit a harmincas-negyvenes években körülírták, általánosságban már túl is van első, alapvető fázisán. 1950 és 1969 között — a szocialista iparosítással összefüggő tervszerű népesség-átstruktúráztatásában — az agrármutató 74-ről 51 százalékra csökkent, és ez világosan mutatja, hogy az addig halmozódó „álló” agrárnépfölösleg folyamatosan és fokozatosan átment az ipari és szolgáltatási foglalkozások körébe. Egy emberöltővel előbb a viszonylagosan nagy és mozdulatlanságában nyomasztó agrárnépsűrűség, ma *az ütemesen kisebbedő agrárnépességi többlet mennyiségileg fokozódó és minőségileg mind változatosabb formákban kibontakozó mobilitása* a főkérdés. A társadalmi alapstruktúrára közvetlenül ható összetett folyamat ez, és tanulmányozása a konkrét szociológiában éppen a *ma időszerű* legfontosabb tárgykörök egyike.

Kísérlet a demográfiai alap kiszélesítésére

A kolozsvári Babes—Bolyai Tudományegyetem filozófiai és szociológiai tanszéke mellett működő Szociológiai Laboratórium az agrárnépesség átrétegződésének tanulmányozását — Ion Aluș professzor vezetésével — 1969-ben, a Szilágy megyei Csákigorbón a folyamat módszeres megismerhetőségének kitapasztalása végett kezdeményezte, s a kutatás elsődleges munkafeladataként olyan demográfiai anyag ösz-

szeállítását írta elő, amellyel a benyomásszerűleg ismert mobilitás közvetlenül nem észlelhető arányait, kapcsolatrendszerét, fázisait és irányvonalát statisztikai módon jellemezni lehet. Ugyanis: a közölt népszámlálási és népmozgalmi adatok — a kellő részletezés hiánya miatt — csak általánosságban tájékoztatnak, de szokványos alkalmi népszámlálással s a népesedés fő tényeit nyilvántartó anyakönyvek szokásos feldolgozásával sem lehet a munkahipotézisnek megfelelő demográfiai alapot biztosítani. A gorbói vizsgálat megkívánta összehasonlító népesség- és népesedés-statisztika forrásait így a *kollektív emlékezet* alapján szerkesztett (és különböző nyilvántartások, elsősorban a századforduló idején összeállított egyházi családkönyv segítségével ellenőrzött) *családfák* és *népességtáblák* adták, a községben lakó családok leszármazási rendjében az évjáratok, korosztályok, nemzedékek kimerítő rekonstrukciója. Ebben a családszociológiai *koordinációs rendszerben* — a közvetlen és közvetett információk összekapcsolásával — a népesség nagy csoportjai (helyben születettek és beköltözöttek, helybenlakók és elköltözöttek, élők és meghaltak) egyforma súllyal és azonos részletezéssel szerepelnek; ennél fogva a *teljes népesség* statisztikai csoportosítása nemcsak egyéni ismérvek, hanem a családok jellemzői szerint is megoldható, mégpedig *homogén közegekben*, torzításmentesen.

1.

A népesség-rekonstrukció a legalább töredékekben fennálló és helybenlakó családok számbavételével kezdődik. A számlálási adatokat rögzítő családtáblák fő részét a további rendszerezés alapegysége, a *családmag* foglalja el: a házasság létrejöttével ugyanis a *férj és feleség* személyén át kapcsolódnak a fel- és lemenő ágazatok.

A csáki gorbói családtábla-gyűjtemény törzsanyaga 389 helybenlakó családról ad képet. A 389 családmag 662 személyt jelent, 286 férfit és 376 nőt, akik közül nem gorbói születésű 87 férfi és 155 nő (együtt 36,6%). A beköltözöttek nagyobb része (174) házasságkötéssel, a kisebb rész (68) más okból került a községbe. Az utóbbiak között vannak olyanok (21), akik különböző indokkal megkedvelték a gorbói életet, és azért jöttek ide (16 férfi és 5 nő); kinevezés folytán 28-an lettek gorbói lakosok (16 férfi és 12 nő), s közülük 8 (7 férfi és 1 nő) időközben falubelivel kötött házasságot. A családok többsége (271) teljes család, harminc átmenetileg nélkülözi az időlegesen munkahelyén lakó házastárs—szülő jelenlétét. A 88 családtöredék túlnyomóan özvegyekből áll (68 nő és 11 férfi). A teljes családok közel kétharmada (179) egyéni, több mint egyharmada (92) közös háztartásban él; az özvegyek többsége feladta önálló háztartását. A két (néhány esetben három) nemzedéket összekapcsoló közös háztartásoknak nincs nagycsalád-jellegük: az idősebb nemzedéknek közös háztartásokban élő tagjai többnyire eltartottak, családi funkcióik általában alárendeltek.

2.

A családtáblák törzsanyagában a népesség-rekonstrukció a távollévő házastársak adatainak megállapításával s a családtöredékek kiegészítésével kezdődik; ezt követi a meghalt vagy a faluból kitelepedett leszármazottak számbavétele. A törzsanyag főbb osztályai a következők (I = családmag; II = leszármazottak):

	I	II	Összesen
a) élő, helybenlakó	662	418	1080
b) meghalt	79	160	239
c) nem helybenlakó, elvándorolt	30	295	325
összesen	771	873	1644
helybenlakó (%)	85,9	47,9	65,7

A népesség-rekonstrukció következő szakasza azokat a családokat öleli fel, amelyekből a törzanyagba foglalt 389 családmag tagjai származnak, amennyiben ezek nincsenek benne a törzanyagban. A felmenő ágon nemcsak a szülők, nagyszülők s a további egyenesági ősök kerülnek szóba, hanem az oldalágiak is, ha a testvérek leszármazottai — még mielőtt eljuthattak volna a mai nemzedékhez — meghaltak, vagy elvándorlással kiléptek a falu népességéből. Az így keletkező kiegészítő adattár — a falubeli legidősebb (91 éves) ember szüleinek házasságkötési időszakától számítva — az elmúlt egy évszázad (1871—1970) demográfiai keretét 2483-ra bővíti az alábbi tagozódással:

	I	II	Összesen
a) élő, helybenlakó	662	418	1080
b) meghalt	369	390	759
c) nem helybenlakó, elvándorolt	125	519	644
összesen	1156	1327	2483
elvándorolt (%)	10,8	39,1	25,9

*

Csákiigorbó — volt uradalmi központ és járási székhely — népszámának az elmúlt évszázadban megállapított fejlődésvonala egyébként ez:

1869	871	1900	1294	1941	1375
1880	891	1910	1317	1956	1452*
1890	1052	1930	1287	1966	1343*

* A korábban idetartozó Fabrika 138. ill. 145 lakosával.

A népmozgalom főbb számértékei viszont — hat népszámlálás időközeiben — a következőképpen alakulnak:

	született	meghalt	természetes szaporulat	tényleges szaporulat	vándorlási különbözet
1901—1910	418	242	+ 176	+ 182*	+ 6
1911—1930	684	559	+ 125	— 30	— 155
1931—1940	443	259	+ 184	+ 88	— 96
1941—1955	577	341	+ 236	+ 77	— 159
1956—1965	298	130	+ 168	— 109	— 277
	2420	1531	+ 889	+ 208	— 681

* Javítva a szövegben adott indoklással.

A közigazgatási kis-egységek (falvak, községek) népességeírásában előforduló tipikus torzulások legtöbbször megtalálható a gorbói adatok között is. A legkirívóbbat „véletlen népszámlálási többlet”-nek mondhatjuk, és ez teljesen összekuszálja a múlt világháború előtti helyzetképet. 1900-ban ugyanis az ipari népesség rovataiba került egy rövidéletű talpfa- és dongagyár 159 horvát nemzetiségű telepes munkása, s (ezzel a falutól idegen népesség-elemmel) az összlakosság száma 1294-re növekedett. Az 1900—1910 közötti tényleges népszaporulat az 1900. évi népszám „felugrása” miatt olyannyira megkisebbedik, hogy 1910-ben teljességgel felismerhetetlen az — a mobilitás szempontjából fontos — népességnövekedés, amely a nem agrár kategóriák 1900—1910 közötti demográfiai konjunktúrájával függ össze (aminek következtében a földművesek gorbói súlyszáma, az „agrár per nem agrár” hányados 1910-ben 3,7-ről 2,9-re csökken).

A tényleges szaporulatot más időszakokban is növelik heterogén elemek, elsősorban az „átfutó” (beköltözött, de a falu törzsökös népességébe nem integrált) családok; az iparforgalmi, tisztviselő és szabadfoglalkozású réteg fluktuációja azonban csökkentő hatású is lehet, s az is a nagy történelmi fordulatok idején. A mozgásteli újabb időszakok sajátossága, hogy nemegyszer maguk a nyilvántartási rendszerek növelik a demográfiai keret bizonytalanságát. 1956-ban és 1966-ban az „állandó lakóhely” szerint összeírt népességnek a ténylegesnél jóval nagyobb száma a mobilitás elemzésekor azért problematikus, mert a községekre vonatkozó közleményekben — így a gorbói statisztikákban is — rejtve maradnak a „mobil” elemek arányai.

Mindenesetre a népmozgalom fő értékeiből 1965-ig kiszámítható *vándorlási különbség* — amelynek gorbói átlagos nagysága a születések összes számához viszonyítva 27,5 százalék — világos beszédű információ önmagában, értelmező strukturális adatok híján is. A családtáblák évjáratainak áttekintésében megállapított 25,9 százalékos *elvándorlási arány* demográfiai többlete azonban éppen az, hogy a mobilitás (átrétegződés és vándorlás) a közvetlenül érdekelt nemzedékek alkatának és vonatkozásainak részleteivel sokoldalúan értelmezhető is.

Nem agrár foglalkozások és agrár kapcsolatok

Az agrár-néptöbbség és a „mobil” agrárnépesség tanulmányozása — a megfelelő méretű demográfiai alap biztosításával egyidejűleg — a rétegződési folyamat fokozataira *tipikus* család kategóriákat is körvonalaz. Csáki gorbói vonatkozásban — a Vármezőn (Buciumi) kipróbált csoportosítás továbbfejlesztésével — a családok ötös osztályozása bizonyult célravezetőnek. Ebben a rendszerben az „agrár” és „nem agrár” sarkító kategóriák között a „fél-agrár”-csoport — ha nem tiszta képlet — aszerint tagolódik, hogy az „agrár” vagy a „nem agrár” határkategóriák befolyása alatt áll-e. Az osztályozásnál ismérvszerepe van mind az egyének foglalkozási hovatartozásának, mind a családmagok társadalmi-gazdasági érdekeltségének.

Az agrár kategória (1) a paraszti családtípus (A) mellett (amikor férj és feleség mindketten földművesek, az mtsz tagjai) kiterjed azokra a családokra is (B), amelyekben az egyik házastárs földműves, de a másik is az mtsz-hez tartozik (mérnök, technikus, traktoros, sofőr, mesterember, irodai alkalmazott). Az utóbbi család átmeneti helyzetet foglalhat el az agrár és fél-agrár csoport között, ha a nem agrár foglalkozású mtsz-alkalmazott házastársa nem földműves (2). A fél-agrár családmag (3) abban különbözik a B-típusú agrártól, hogy a nem agrár foglalkozású házastárs nincs az mtsz alkalmazásában. A földműves férj vagy feleség halálával, elvándorlásával, keresői minőségének megszűntével — amikor a fél-agrár jelleg bizonytalanná válik — a család átmeneti helyzetbe kerül (4), vagy éppen átmegy a nem agrár kategóriába (5). Az, akinek foglalkozása kivülesik az agrár-érdekeltségen, a házasságban adott agrár-kapcsolatok révén lesz fél-agrár (C), egyébként a nem agrár kategória tagja (D).

Csáki gorbón a 271 teljes családból paraszti földműves család 97 (35,8%), s ezek közül önálló háztartást vezet 62, közös háztartásban él 35 (19-nél a másik család is földműves). Minthogy a 118 nem teljes családmagból 68 (57,6%) tartozik ide, a földműves családoknak számszerűleg megvan a viszonylagos többségük (42,4%), azonban a fél-családmagok nagy gyakorisága gyengíti a kategória társadalmi súlyát. Csak a B-típusú teljes családokkal együtt van a tágabb értelemben vett agrár kategóriának (A + B) a teljes családok körében is relatív többsége (45,8%), azonban a B-típus egy része átmenetet mutat fél-agrár irányba. A fél-agrár családok aránya

33,7%, és előfordulnak mindhárom főcsoportban. A C-típusú családokra általában a számarányukat meghaladó társadalmi-gazdasági dinamizmus jellemző. Az agrár-családok 23 AC-típusú közös háztartásában is a fél-agrár családmagok erősebbek.

Az „A + B” és a „C + D” összevont csoportok egymás közti aránya globálisan 194 : 195 (a teljes családokban 124 : 147), vagyis — a B-kategória köztes helyzetétől eltekintve is — a súlypont kimozdult a csak-agrár érdekeltség köréből. A 187 különböző helyzetű földműves- és agrárcsaláddal szemben (1+2) a 202 fél- és nem agrár család (3 + 4) számszerűleg is előnyt szerzett; az irányvonal meghatározásában azonban jelentőségük jóval több, mint számbeli fölényük.

A főbb foglalkozási csoportok vázlatja

	agrár	fél-agrár	nem agrár	összesen	%
FÖLDMÍVES	233	89	—	322	58,7
munkás	26	66	22	114	20,8
más foglalkozású	16	48	48	112	20,5
				548	100
segítő családtag	54	35	18	107	
KERESŐK összesen	329	238	88	655	
AGRÁR KERESŐK (%)	87,5	54	15,7	65,5	

(Agrár = földműves + segítő családtag)

A táblázatban jelzett foglalkozások elemzésekor — az állandóan alakuló-módosuló rétegződési viszonyok között — az *agrármutató* sok változatával kell számolnunk, hogy az agrár és nem agrár arányok torzulást ne szenvedjenek. Az 1966. évi népszámlálás gorbói agrármutatója:

átlagosan	67,9 %
az aktív férfiak viszonylatában	68,5
általában az aktív népességben	78,2
az aktívnak minősített nőkre vonatkoztatva	86,9

A segítő családtagok nagy száma miatt a családtáblákon is magas a mezőgazdaságban dolgozó kereső nők aránya (összesen 85%), de a férfiaknál érvényesül a sokszor keveredő agrár és nem agrár foglalkozásoknak tényszerű elválasztása, s ennek folytán a férfi keresők közül agrárnak csak 42,7 százalék minősül. Az átlagos agrármutató 65,5 százalék. A normális méretet a 322 földműves strukturális súlyszáma (58,7) jelzi, és ebben a *alapkategóriában* a nemek aránya is olyan (129 férfi és 193 nő), hogy a nők nagyobb (60 százalékos) arányát agrártipikusnak lehet elfogadni.

A nem földműves keresők részletes megoszlása a következő:

helyi mtsz-munkás, mesterember	14	
más szakmunkás, iparos	61	
szakképesítés nélküli munkás	39	
a) munkás összesen	114	50,4%
b) értelmiségi, technikus és tisztviselő	68	30,1
c) különböző alkalmazott és segédszemélyzet	44	19,5
	226	100

A felsorolt nem földmives keresők sorában férfi 175 (77,4%), nő 51 (22,6%); családi környezet, háztartás-típus és társadalmi kapcsolatok révén az agrár főcsoporthoz húz 42 (35 férfi és 7 nő), fél-agrár 114 (95 férfi és 19 nő), jellegzetesen nem agrár 70 (45 férfi és 25 nő).

Struktúra az idő függvényében

A fél-agrár csoportnál nyilvánvaló, hogy keletkezése a mobilitással függ össze, s egész struktúrája az átrétegződés folyamatában van. Ám a hajdani és mai vándorlások s velük a „társadalmi térben” szerzett tájékozódás emléke vagy éppen ténye mindhárom főcsoportot jellegzi. A viszonylagos mozdulatlanság és mozgékonyosság mérőszámai a foglalkozási struktúrában is fokozatosan növekvő és csökkenő sorokat adnak:

	segítő családtag (nő)	földmíves	tercier csoport	munkás	átlag	
100-ból	nem volt mozgékony	81,2	75,2	65,1	19,5	65,3
	mozgékony volt	18,8	24,8	26,6	28,3	24,6
	jelenleg ingázó	—	—	8,2	52,2	10,1

A földmiveseknél és a segítő családtagként számbavett asszonyoknál, akik — ha ki is mozdultak falujukból — a tulajdonképpeni mobilitás (a végleges foglalkozásváltás) fázisáig nem jutottak el, a „nem-mozgékonyosság” állítása egyértelműen azt jelenti, hogy foglalkozásukat és lakóhelyüket még ideiglenesen vagy idényszerűen sem változtatták. E kategóriák 75—80 százalékát a — nemegyszer csak tehetetlenségre mutató — konzervatív megállapodottság jellemzi. A munkásoknál és a „tercier” csoportban (értelmiségiek, tisztviselők, kereskedelmi alkalmazottak és segédszemélyzeti tagok esetén) a mobilitás alaptényét, a nem agrár foglalkozás körébe való átlépést már maga a kategóriához tartozás felteszi; így a „mozgékonyosság” hiányolásának csak rájuk érvényes, szűkebb értelmezése van: kiemeli azt, hogy a szóban forgó falubeli nem agrár foglalkozásúaknak jelentős része — a terciér-csoportban kétharmadnyi többség — tartózkodott a migrációs kísérletektől, vagyis a népesség e részét is — az esetleges szakképesítéssel együtt járó „mozgás”-tól eltekintve — a lakó- és munkahely állandósága jellemzi.

A Csákiigorbón élő „volt migránsok” száma közepes (198), de 30,2 százalékos részarányuknak a helybenlakók struktúrájában súlya, jelentősége van: ezeknek a visszatért vagy betelepedett (s a vándormozgalomból hatékony társadalmi-gazdasági tapasztalatokat hozó) „mozgékony” elemeknek az átrétegződésben különleges szerepük van. Az asszonyokból és idősebb férfiakkól álló nagyobb részük ugyan nem ment át a tulajdonképpeni mobilitás körébe (104-en megmaradtak földmivesnek, segítő családtagnak, háziasszonynak), a leszármazottak közül azonban annál többen helyezkedtek el, 6/10 rész pedig kilépett az agrár-érdekeltség köréből is. A családtáblákon szereplő munkások 66,5, a terciér keresők 58,7 százaléka csak származásilag tartozik a faluhoz, s összesen 447 nem helybenlakó keresőre kell figyelmünket kiterjesztenünk, ha az átrétegződés összeredményét — a mobilitás méreteinek konkrét megállapítása mellett — *modellszerűen* is értelmezni akarjuk.

	(A) Helyben lakó népesség	(B) Nem helyben lakó népesség	Együtt (A + B)	(A) (A + B) népesség- struktúrája %	
FÖLDMÍVES	322	60	382	58,7	38,5
munkás	114	226	340	20,8	34,2
más foglalkozású	122	159	271	20,5	27,3
	548	445	993	100	100
segítő családtag	107	2	109		
KERESŐK összesen	655	447	1102		
100 kereső KÖZÜL AGRÁR:					
<i>általában</i>	65,5		44,6		
férfi	42,7		27,7		
nő	85		61,6		

(Agrár = földműves + segítő családtag)

Megállapítható, hogy a régi keletű és új migrációs formákban kibontakozó, az agrárnépsűrűségi viszonyokat alapvetően változtató strukturális mozgás — az utóbbi évszázad tüzetesebben elemzett harmadik nemzedékében (a 15—44 évesek korcsoportjaiban) — felugrott szinten állandóan növekvő mobilitást hozott létre:

kor- csoport	el- vándorolt	kor csoport	el- vándorolt
15—24	186	45—54	68
25—34	141	55—64	54
35—44	125	65—74	38
III. nemzedék	452	II. nemzedék	160

(A III. nemzedék harmadik — 15—24 éves — korcsoportjában a falun kívüli iskolákban tanulók is bennefoglaltatnak.)

A folyamat kibontakozása 1945-től robbanásszerű méretekben történik:

időszak	évi átlag	összesen elvándorolt
1895—1918	0,3	8
1919—1944	3,5	90
1945—1962	17,9	323
1963—1970	27,3	191
		612

A félféudális agrárstruktúra válságának idején, a múlt század utolsó évtize deiben az amerikai és más útiránnyal induló kivándorlási hullám — Csákiigorbón éppúgy, mint másutt — az agrárnépfölösleg *extenzív* szétszóródását eredményezi, mert a falun kívül (de nem mindig a mezőgazdaságon kívül) adódó, megélhetést

biztosító munkahelyek csak a fizikai munkaképességet igénylik. A két világháború között, a földreformok után — amikor kedvezőtlen termelési feltételek mellett a többségivé tett kisparaszti agrárstruktúra népfőlösleg-lekötő képessége erősen korlátozódott — az agrárnéptöbbslet kiáramlása (mezőgazdasági, erdőki-termelési, bányaipari övezetekbe, nagyvárosokba) ugyancsak extenzív migrációs formákban történik. Ennek következtében a gorbói családtáblák II. nemzedékében a munkavállalással kapcsolatos elvándorlás alig valamivel számosabb, mint a házasságkötéssel vagy más családi indokkal összefüggő elköltözés. Ezzel szemben a III. nemzedék-ből a szocialista iparosítás és városfejlesztés megkövetelte munkaerő-átcsoportosítás 242 gorbóit juttat minősített elhelyezkedéshez (akkor, amikor a családi okokból tör-tént lakóhelyváltogatások csak 92 személyt érintenek). A tényleges többlepcésős mo-bilitásban az előzetes iskolai képesítéstől függő *intenzív* formák érvényesülnek.

Az elvándorlók főbb csoportjai

Korcsoport	Összes	Csak családi indokkal elvándorló	Iskolai képesítés-nélkül munkavállaló	Iskolai képesítés-sel	Egy képesített-re jutó nem képesített
15—24	186	42	35	109	3,12
25—34	141	23	36	82	2,26
35—44	125	27	47	51	1,09
45—54	68	26	33	9	0,27
55—64	54	24	27	3	0,11
65—74	38	22	12	4	0,33
III. nemzedék	452	92	118	242	2,05
II. „	160	72	72	16	0,21

A II. és III. nemzedéknek iskolai végzettséggel elhelyezkedett, illetve az adat-felvétel idején másutt tanuló, összesen 258 tagja közül: fémipari, vasúti és építő-ipari szakiskolát végzett 62, ilyen iskolában van 13; traktoros és gépkocsivezető 34, mezőgazdasági gépészetet tanul 4; könnyűipari szakmunkás és technikus 12, vég-zés előtt 4; agronómus 1, agrárközépiszkolás 4; áruszakértő és szakosított kereske-delmi dolgozó 6, szakosítás előtt 2; elméleti liceumot végez 12; tanító- és óvónő 15, képzős 3; egészségügyi technikus, védőnő és orvosi asszisztensnő 18, egészségügyi szakiskolás 3; tanár, orvos, mérnök 19, főiskolai hallgató 4; gazdasági és közigazga-tási tisztviselő, tiszt és altiszt összesen 38, gazdasági középiszkolás 3, tisztjelölt 1, vagyis a már elhelyezkedett és a közeljövőben elhelyezkedő szakképzett gorbóiak közül az agrár-érdekltség körében maradt 32; ipari foglalkozást választott 106; az ún. tercier-foglalkozások körébe lépett 101. A felsoroltakból Csáki-gorbón van állás-ban 4; itt lakik, de másutt dolgozik (ingázik) 26, akik között van 1 agronómus, 19 munkás, 4 tisztviselő és 2 tanszemélyzeti tag.

A migrációs keret „kimerülése”

Az agrárnéptöbbslet halmozódása következtében szükségszerű, hogy *a mobilitás huzamosabb időn át az elvándorlás függvénye*. Az érdekelt agrárnépcésőség azon-ban nem szabályos tagozódású, s az életkorban, nemből, családi állapotban külön-

böző „mozgékony” csoportok a migrációs folyamatra az egyenes irányú fejlődéstől eltérő-eltérítő hatást gyakorolnak. A vállalkozókészség, az egyénenként változó munkaképesség, a fékező és serkentő műveltségi jellemzők kuszasága miatt az elvándorló és maradó korosztályok belső rendje aránytalanul alakul: a mozgásból kieső csoportokban (a mai helybenlakó népességben) Csákiigorbón is *nagy nőtöbbség* és *korosztályi eltolódás* következett be. A helyi gazdasági-társadalmi szervezet irányító lehetőségei késlekedve érvényesültek, s így a mobilitás tényeit, főként időrendiségüket és földrajzi megoszlásukat — a kezdeti szakaszban kizárólagosan, de később is nyomatékkal — a csaknem száz helységegre kiterjedő *vándorlási menetrend* és az abba — sajátos válogatással — bekerülő *városok és ipartelepek* adott feltételei határozták meg.

Ha az elvándorolt csoportok élő kereső tagjait, a falun kívül tanulókat s a helybenlakók közül az ingázókat és azokat a keresőket, akik a korábbi vándormozgalmakban részt vettek — mint *migrációs tömeget* — együtt mérlegeljük, akkor ezeknek a különböző szempontokból „mozgékony” kategóriáknak viszonylagos jelentőségét a helybenlakó és elvándorolt keresők összességében a 65,2 százalékos arányszám jelzi (a tanulók nélkül 60,4%). Ha viszont az agrár-érdekeltség körét elhagyó elvándoroltakból és a falubeli nem földműves keresőkből álló (az átrétegződésben közvetlenül érdekelt) „*mobil*” tömeget tekintjük, ez — a megnevezett keresők száamához képest — 55,4 százalékot képvisel. Tehát a „mobil keret” nem fedi a „migrációs keret”-et, *a népesség helyváltoztató mozgása nagyobb, mint az átrétegződésé*. A migrációs tömeg egyötödét (21,8%-át) a státusváltoztató foglalkozások átrétegző hatása nem érintette.

Ha — továbblépve — a migrációs keretet nem a globális, hanem csak a helyi keresőkkel vetjük össze, akkor a statisztikai szám (*mozgékonyági index*) Csákiigorbó esetében arra utal, hogy az agrárnéptöbbség átszerveződését az elvándorlás milyen fokon jellegzi. A II. és III. nemzedék viszonylatában ez az index csaknem kétszeresére (65-ről 130-ra) növekszik. Az átlagos mozgékonyági index (109) összetételében szerepet játszó „migráns” csoportok (100 helybeli keresőre megadott) viszonyszámai így alakulnak:

A-csoport: elvándorolt	68
másutt iskolás	8
B-csoport: visszavándorolt	18
beköltözött „volt migráns”	5
„volt migráns” ingázó	7
más ingázó	3

Mivel a B-csoportban ténylegesen csak az ingázók „mozgékonyak”, a migrációs keret jellegadója a minden vonatkozásban fölülnyes többséget képviselő *elvándorló hányad*.

Hasonló értelmű végeredményhez vezet, ha a „modell” (helybenlakó + elvándorolt népesség) belső arányait tükröző *átrétegződési indexet* a konkrét helyi átrétegződés indexével vetjük össze. Az előbbi 124,4, az utóbbi 52,7. A két index hányadosa (52,7 per 124,4) arra utal, hogy az otthoni *korlátozott* átrétegződés eredménye csak 42 százaléka annak, ami az *elvándorlás* fokozó hatására — a másutt megtalált *kedvező lehetőségek* között — bekövetkezett.

Az elvándorláshoz kapcsolt mobilitás tipikus jelensége, hogy a helybenlakó (helybenmaradó) népesség alakulását a *mind nagyobb ütemű* migrációs „mozgékony-ság” és az *elégé lassú menetű* átrétegződés ellentett ritmusa határozza meg. Ennek folytán az agrárnéptöbbségben adott demográfiai tartalék legnagyobb része átment a „másik Gorbó”-ba, az elvándoroltaknak földrajzilag szétszórt, de — az új réteg-

viszonyok között — gazdaságilag általában megerősödött korosztályaiba. A még helybenlakó „volt migráns” családok mobil-képessége — az újabb vándormozgalomba való intenzív bekapcsolódásuk folytán — nemcsak az idősebb (II.) nemzedékben, hanem általában is csökkent. A vándorlásos mobilitás a III. nemzedék évjáratának létszámát — a fiatalabb korcsoportok felé növekedő mértékkel — megcsappantotta, s máris a IV. nemzedék iskolavégző tagjait mozgósítja eltávozásra. A gorbói migrációs keret aktiválható tartalékainak java része kimerült; a mobilitás és a migráció viszonyában alapvető *irányváltás* várható.

A Csáki-gorbóhoz hasonló, agrártermelésre alapozott települések életében a mobilitást — elvileg — már nem lehet csupán olyan népesedési folyamatnak tekinteni, amelynek egyetlen határozott szerepe: az elvándorlásra kész agrárnéptöbbséget kiemelni a falu életéből. A tartalékok kimerültével a mobilitás — a körülményektől függő fokozatokban — szükségszerűen *belterjes* irányban is növekszik mint a helybenlakó népesség státuszviszonyait változtató olyan „mozgás”, amelyre mind nagyobb befolyást gyakorol, illetve gyakorolhat a *helyi gazdasági szervezet* (elsősorban a mezőgazdasági termelőszövetkezet) a maga intenzitásának és a *lakótelep-falu* vonzóerejének fokozásával. Az adott gazdasági, földrajzi és ökológiai feltételek között az agrár és nem agrár foglalkozások részaránya még tovább módosulhat, azonban számolni kell azzal, hogy a *helyi mobilitás* irányzatát már nemcsak az agrármutató csökkenése jelezheti. Az agrárnéptöbbséget nyomása megszűnve, inkább a *mozgékonyági index csökkenése* iránymutató. Ez ugyanis akkor áll elő, amikor az átrétegződés a főfoglalkozáson belül történik, s — a szakképesítettek számától függően — az agrár-struktúrában új *minőségi szintek* jelennek meg és *szakmai ágazatok* alakulnak ki.